

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
Центр Сковородинознавства

ПЕРЕЯСЛАВСЬКІ СКОВОРОДИНІВСЬКІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

Філологія

Філософія

Педагогіка

Випуск 6

Ніжин – 2019

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ МОЛОДІ ЗІ СКВОРОДИНОЗНАВСТВА

Анотація. У розвідці напрацьовано систему дослідницької роботи молоді зі сквородинознавства. Означено координати європейських країн і міст, у яких, напевне, побував український філософ, запропоновано інноваційний прийом «Від А до Я», що уможливило оприлюднити їх. Окреслено прийоми використання віршів, присвячених перебуванню Григорія Сквороди за кордоном, опрацювання літературно-критичних статей щодо результатів його подорожі.

Рекомендуємо молодим дослідникам поглиблювати пошуковий матеріал про часові межі перебування Григорія Сквороди за межами України.

Ключові слова: Григорій Скворода, карта Європи, Австрія, Італія, Німеччина, Польща, Словенія, Угорщина, маршрут подорожі, інноваційні прийоми, соціальна мережа.

Аннотация. В статье разработана система исследовательской работы молодежи по изучению жизни Григория Сквороды. Сформулирована система координат европейских стран и городов, в которых, возможно, странствовал украинский философ, предложен инновационный приём «От А до Я», с помощью которого появляется возможность определить их. Представлены приёмы использования стихотворений о пребывании украинского философа за границей, литературно-критических источников о результатах его путешествия.

Рекомендовано молодым исследователям расширять поисковый материал о временном периоде пребывания Григория Сквороды за границей.

Ключевые слова: Григорий Скворода, карта Европы, Австрия, Италия, Словения, Польша, Германия, маршрут путешествия, инновационные приёмы, социальная сеть.

Annotation. The article presents the system of youth research work in the sphere of Skovoroda's knowledge. The coordinates of the countries and cities of Europe visited by the Ukrainian philosopher were determined. The innovative approach "From A to Z" is offered. It helps to name them. Methods of using poems about Gregory Skovoroda's location abroad and works with literary-critical articles about the results of his trips are developed.

We recommend young researchers to find new materials about the time of visiting Europe by Gregory Skovoroda.

Key words: Gregory Skovoroda, map of Europe, Austria, Italy, Slovakia, Poland, Germany, innovative technique, social network.

В українському літературознавстві багатоаспектно опрацьовано біографію та творчість Григорія Сквороди доби Бароко. Дослідниця філософського струменя в українській літературі Елеонора Соловей засвідчує «високий європейський рівень

філософської культури в Україні XVI – XVII століть» [10; с. 5], спричинений, безсумнівно, здобутками Григорія Савовича. Його сприймали мислителем у «справжньому європейському значінні цього слова» [5; с. 128], – стверджує Андрій Ковалівський.

Однак, у методиці навчання української літератури проблему набуття європейськості українським любомудром комплексно не розглянуто. У репрезентованій статті за основу взято праці вітчизняних учених Анатолія Градовського, Ольга Куцевол, Ганни Токмань, у яких порушено дотичні до нашої теми питання.

Мета статті – формувати критичне мислення молоді на матеріалі літературно-критичних статей дослідників XIX – XXI ст. про перебування Григорія Сквороди в країнах Європи.

Її досягнення передбачає розв'язання таких завдань:

- вивчити історію питання про перебування українського філософа в європейських країнах та містах;
- сформувані інноваційні прийоми праці, що допомагають оприятити їх;
- експериментально перевірити їх ефективність у соціальних мережах.

Засадничою для дослідницької праці молоді з проблеми стала думка Ганни Токмань про *«вміння сформулювати власне розуміння положень філософії Григорія Сквороди і збагнути їхню актуальність для сьогочасного життя»* [11; с. 33]. Вчена пропонує здійснювати літературознавче дослідження з елементом інтернет-проєкту [12; с. 31].

Ольга Куцевол називає організацію дослідницької роботи школярів одним із способів ефективного застосування віршів про письменників [6; с. 32].

Пропонуємо обрамлювати блоки дослідження поетичними рядками віршів про Григорія Сквороду тих поетів, які знайшов проф. Микола Корпанюк. До першого блоку «Причини подорожі до Європи» як мотто обираємо рядки твору Федора Малицького «В далеких мандрах» (Скворода в Угорщині) [16]:

*Скворода вже мандрувати звик,
Любив вивчатъ життя в краях чужинних.
Федір Малицький*

Шлях до Європи не був прямим. Григорій Савович долав перешкоди, підйоми: менші чи більші. Данило Пісочинець виокремив першу – попівство, що передбачалося після закінчення науки в Київській академії. На думку дослідника, Григорій Скворода уникнув його, оскільки *«починає удавати з себе божевільного, відмінняє голоса, занукується. Те бачучи, владика викида його геть з школи»* [18; с. 444]. Натомість, за твердженням Данила Пісочинця, обійняв чин дяка, аби опинитися за кордоном: *«Генералови [Вишнівському. - О.Б.] між інчим, треба було гарного дяка для нашої церкви у Буді. Генерал прибув по нього до Києва. Тут люди показали йому на Сквороду, і той згодився»* [18; с. 444].

Дослідник XX ст. Андрій Ковалівський схвально відгукнувся про розвідку чеського автора Карла Штепанека, присвячену мислителю, яку подав у словнику «Отто. Словник науковий. Ілюстрована Енциклопедія Загального Знаття» (1903 р.). Учений проаналізував статтю невідомого французького дослідника, надруковану у «Великому Універсальному Словнику XIX-го віку» (1865 – 1876 pp.) П'єра Ларуса. Він назвав

«легендою» подані відомості про причини мандрівки до Пешту. Водночас відзначив і найцінніше: повідомлення про студії в Галле, де панувало блискуче навчання Вольфа, та про переклад проповідей Св. Івана Золотоустого [5; с. 227]. Літературознавець Дмитро Багалій назвав словникову інформацію «дуже ймовірною» [1; с. 43]. Поет Федір Малицький передав цю гіпотезу віршованими рядками:

*В німецькому преславнім місті Галла
Самого Вольфа лекції чував.*

Федір Малицький

Другий блок «Omni mea mesum porto» означаємо мотто також із художнього тексту Федора Малицького:

*І скрізь його чужі приймали люди,
Звичаї берегли і етикет.*

Звісно, іноземці навряд чи володіли староукраїнською мовою країни, з якої прибув Григорій Скворода. Відтак доводиться задумуватися над питанням: «Як же він спілкувався з європейцями?». Історик Густав Гессь-де-Кальве, науковець Григорій Данилевський та літературознавець Данило Пісочинець назвали мови, опановані Григорієм Савовичем: латинська та німецька, підкреслили добре розуміння грецької. Сучасна вчена Людмила Нежива додала до цього переліку ще й старовірську мову [9; с. 137]. Український мислитель зазначив у листі до учня й приятеля Михайла Ковалинського: «Чим повільніше будеш вивчати (*грецьку мову*. – *О.Б.*), тим плодотворніше навчання. Повільна постійність нагромаджує кількість, більшу від сподіваної» [20; с. 229]. Афоризм Сквороди-педагога «Кій плод тонкая наука без сердца благого» закодували та надіслали у вигляді повідомлення віртуальним друзям у Facebook: 15.12.14 20.16.19.6 23.19.18.15.1.33 18.1.24.15.1 2.7.10 22.7.21.6.27.1 2.16.1.4.19.4.19. Першою розшифрувала вислів користувачка соціальної мережі Masha Kushnirenko, скориставшись кодом алфавіту схеми 1.

А	Б	В	Г	Ґ	Д	Е	Є	Ж	З	И	І	Ї	Й	К	Л	М
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Н	О	П	Р	С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ	Ь	Ю	Я	
18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	

Схема 1. Код українського алфавіту

Завдяки використаному методичному прийому поміркуємо над доцільністю вивчення іноземної мови без доброї думки. Підсилити крилатий вислів Григорія Сквороди допомагає поетична формула Федора Малицького:

*Скворода, що знав чужинні мови,
Вивчав життя народів заодно.*

У соціальній мережі звернулися до віртуальних друзів приблизно такого ж віку, який мав Григорій Скворода, коли мандрував європейськими дорогами, з проблемним питанням: «Що треба мати, щоб здійснити подорож за кордон?». Ліна Сліпець надіслала таку інформацію: «Я вийшла заміж за канадця, тепер і живемо з трьома дітьми в Канаді»; Наталя Рагімова відповіла: «Потрібні кошти. Ми подорожуємо тільки Україною, бо не вистачає коштів на закордонні мандри»; Діна Книр зауважила: «Якщо на поїздки коштів обмаль, то складаємо такий маршрут подорожі, щоб переїздити з одного міста в інше

нічним поїздом, економлячи на проживанні в готелях». У відповіді акцентовано на потребі складання плану мандрів. Дослідник Леонід Махновець у ХХ ст. сформував маршрут, яким добирався Григорій Сковорода із Токая до Києва і (відповідно) навпаки: Токай – [Шарошпато́к] – [Шаторальяуйгей] – Кошіце – Пряшів – Свидник – Дукельський перевал – [Кросно] – Жешув – Ланьцут – Пшеворськ – Ярослав – [Радимно] – [Яворів] – Жовква – Львів – Яричів – Броди – Радзиви́ллів – [Кремене́ць] – Заслав – [Шепеті́вка] – Полонне – Чуднів – Бердичів – [Вчорайше] – Кам’янка – [Попільня] – Фастів – Васильків – Київ [17, с. 48]. Поет Федір Малицький дібрав влучні епітети, що вияскравлють почуття ліричного героя-мандрівника:

*І залишав Сковорода Токай,
Краї привільні, славні та чужинні.*

Молодь може врахувати досліджений план мандрів, оскільки матиме нагоду встановити назви країн та міст Європи, в яких побував їхній ровесник майже три сотні років тому.

Третій блок «Координати європейських країн і міст, які відвідав український філософ» окреслимо віршованими запитаннями Олекси Стефановича з твору «Ще спросоння оповиті» [21; с. 229]:

*Куди його провадить
Невтомная хода?
В якії села-гради
Гряде Сковорода?*

Пропонуємо впровадити інноваційний прийом «Від А до Я», що допоможе оприявнити назви країн, в яких перебував молодий Сковорода. Пропонуємо юним дослідникам об’єднатися в соціальних мережах у спільноті й знайти відповіді до запропонованих схем 2 і 4. Порада спільноті 1 – скористатися статтею Густава Гесса де Кальве [Електронний ресурс]. Режим доступу: (2%20Ukrainski_vestnik_6_april_1817__2%20(2).pdf)]; спільноті 2 – працею Данила Пісочинця [Електронний ресурс]. Режим доступу: ((http://shron2.chtyvo.org.ua/Zoria/1894_Zmist.pdf)).

1. У запропоновані клітини сходів записати назви чотирьох країн Європи. Інформація для самоконтролю: найдовше слово складається з дев’яти літер, два наступні мають на три літери менше, усі закінчуються на А або Я.

			І	Т	А	Л	І	Я
			П	О	Л	Ь	Щ	А
Н	І	М	Е	Ч	Ч	И	Н	А

Схема 2. Назви країн Європи XVIII ст. (за Кальве).

Очікувана відповідь: Польща – Італія – Німеччина [13; с. 108].

2. У запропоновані клітини сходів записати назви чотирьох країн Європи. Інформація для самоконтролю: найдовше слово складається з дев’яти літер, наступне має на літеру менше, ще два – на дві букви менше, усі закінчуються на А або Я.

			І	Т	А	Л	І	Я
			П	О	Л	Ь	Ш	А
	У	Г	О	Р	Щ	И	Н	А
Н	І	М	Е	Ч	Ч	И	Н	А

Схема 3. Назви країн Європи XIX ст. (за С. Лаврецьким).

3. У запропоновані клітини сходів записати назви п'яти країн Європи. Інформація для самоконтролю: найдовше слово складається з дев'яти літер, наступне має на одну літеру менше, третє – ще на літеру коротше; друге й перше – складаються з шести букв. Вони закінчуються на літери А або Я.

			Г	Р	Е	Ц	І	Я
			П	О	Л	Ь	Щ	А
		А	В	С	Т	Р	І	Я
	В	О	Л	О	Щ	И	Н	А
Н	І	М	Е	Ч	Ч	И	Н	А

Схема 4. Назви країн Європи XIX ст. (за Д. Пісочинцем).

Очікувана відповідь: Німеччина – Волощина [Румунія. – О.Б.] – Австрія – Польща – Греція (за Д. Пісочинцем) [18; с. 444].

4. У запропоновані клітини сходів записати назви чотирьох країн Європи. Інформація для самоконтролю: найдовше слово складається з восьми літер, наступне має на одну літеру менше, третє й четверте – ще на літеру коротші; усі закінчуються на літери А або Я.

		П	О	Л	Ь	Щ	А
		І	Т	А	Л	І	Я
	А	В	С	Т	Р	І	Я
С	Л	О	В	Е	Н	І	Я

Схема 5. Назви країн Європи XX ст. (за С. Марценюком).

Очікувана відповідь:– Польща – Італія – Австрія – Словенія [8; с. 5].

Молоді дослідники можуть використати схеми 3 і 5 для опрацювання літературно-критичних статей Сергія Лаврецького та Сергія Марценюка.

Природно, виникає запитання: «Яка ж із відвіданих країн вразила Григорія Сковороду найбільше?». Відповідь – у розвідці Григорія Данилевського: Німеччина. [Електронний ресурс]. Режим доступу: (<http://elib.nlu.org.ua/view.html?id=10720>). Вона, як стверджує Григорій Данилевський, «.. вразила його високим станом науки. Він покохав її й не забував до кінця свого віку», «завжди віддавав перевагу перед усіма іншими за винятком рідної» [14; с. 36].

Указане джерело допоможе виявити міста, в яких побував Сковорода-мандрівник: Відень – Офен [Будапешт. – О.Б.] – Пресбург [Братислава. – О.Б.] – та ін. (за

Г. Данилевським) [14; с. 82]. Доцільно залучити й поетичний текст, у художню тканину якого вкраплено топоніми:

Мандрівник з Пешта перейшов до Буди,
Відвідав славний університет,...
А потім виміряв до Відня милі,
В столицю пива, цісаря й ковбас.
Снагу приносили дунайські хвилі,
І білими хмарками плинув час.

Федір Малицький.

Спільнота 3 зможе з'єднати назви країн Європи з назвами міст, що в них знаходяться

Назва країни	Німеччина	Угорщина	Австрія	Греція	Польща	Італія
Назва міста	Будапешт	Відень	Рим	Прага	Токай	Братислава

Схема 6. Назви європейських країн та міст XVIII ст., відвіданих Сковородою.

У результаті успішного поєднання назв країн з назвами міст схеми 6 молоді дослідники позначають їх на карті Європи [Електронний ресурс]. Режим доступу: (17.-CEE_2014.jpg).

Звертаємо увагу на повідомлення Сергія Марценюка про можливе перебування Григорія Сковороди в Кенінгсберзі, де міг слухати лекції Іммануїла Канта. Хоча дослідник XIX ст. Сергія Лаврецький критично оцінив подану гіпотезу: «ся думка зовсім безпідставна: про се біографи нічого не кажуть, а з філософії Сковороди зовсім не можна вбачити якого-небудь впливу Кантовської системи» [7; с. 754].

Густав Гесс де Кальве наголосив на допитливості українського філософа, коли той оглядав Рим доби Бароко. Він окреслив панораму: Триумфальні ворота Трояна,obelіски на площі Св. Петра, Руїни Каракальських лазень [13; с. 109]. Теперішні молоді дослідники можуть візуалізувати названі пам'ятки архітектури за допомогою мультимедійної презентації. Однак, мусять врахувати емоційний стан любу мудра, коли той споглядав Рим. Данило Пісочинець відтворив це так: *«почував побожне почуття, розглядаючи руїни давнього віку, любуючи чудовим небом та розкішним повітрям, слухаючи милозвучних пісень, що нагадували йому його рідну Україну»* [18; с. 444]. Проте видавці «Українського Вестника» наголосили на марності такої далекої подорожі до Рима в примітці до статті Густава Гесса де Кальве. Вони наголосили на слухності спостереження автора про схожість життя людей у всьому світі: багачеві вклонялися, а бідного зневажали, блазнів нагороджували, а гідні вдовольнялися милостиною і т. д. [13; с. 109]. Анатолій Градовський розвинув їхню думку: «Григорій Сковорода слідом за європейськими митцями прагне збагнути найбільші з протиріч світобудови, про що свідчить, зокрема, тематика метафізичної поезії епохи» [2; с. 110]. Григорій Савович передав стан ліричного героя-мандрівника в Пісні 12-й «Саду божественних пісень»:

*Не хочу їздити на море, не хочу красних одеж.
Под сими крыється горе, печали, страх и мятеж.*

Як бачимо, Григорія Сковороду не обмежували у виборі країн та міст, де він міг втамувати спрагу пізнання.

Проте, час перебування в Європі був зафіксований угоді з експедицією Федора Вишневського, яка займалася закупівлею токайського вина. Відтак запроваджуємо блок «Часові виміри». Дослідники життєпису Григорія Сковороди дискутують щодо періоду перебування його за кордоном. Андрій Ковалівський, проаналізувавши літературу про нього німецькою мовою з 1828 р. [5; с. 124], виявив, що д[обродій] Олянчин обмежив час подорожі 4½ роками, назвав дату повернення в Україну – 1755 р. [5; с. 126]; дослідник ХІХ ст. Дмитро Багалій зменшив до 2½ років: з 1750 – по 1753 рр. [1; с. 44]; учений Леонід Махновець визначив хронологічні рамки: відбуття до Токая в кінці серпня 1745 р., а від'їзд звідти 8 вересня 1750 р. [17; с. 37]. Так що молоді науковці мають простір для поглиблення дослідження.

Переконані, що відтинок часу, протягом якого Григорій Сковорода перебував за межами рідної землі, варто розглядати крізь призму здобутків. Блок «Надбання» виразнить вірш «Сковорода» поета «празької школи» Юрія Клена [Електронний ресурс]. Режим доступу: (http://chtyvo.org.ua/authors/Klen_Urii/Vybrane_zbirka/). Автор сфокусував роздуми щодо наслідків закордонної подорожі у рядках:

Оці мандрівки дальні і безкраї
І, може, іншого шляху немає,
Щоб з хаосу душі створити світ.

Варто ознайомитися з висновками дослідників про результативність мандрів Григорія Сковороди: збагатився потрібними знаннями [за Гессом де Кальве], набрався вченості, але не набив гаманця [за Г. Данилевським], зате ознайомився з книжками, яких не міг знайти в рідній країні, набув нових вражень і знань без цензури в галузі філософії та богослов'я – німецької філософської думки [за Д. Багалієм], *«повернувся з більшою освітою, ніж бачив округи себе, з чималим знанням гарного та цікавого й геть-то розвинутими потребами духового життя»* [за Д. Пісочинцем]. Тобто досягнув внутрішнього вдосконалення.

Цей здобуток віддзеркалено у його ж вислові: «Мені моя сопілка та вівця дорожча єсть од царського вінця». Учена Світлана Жила рекомендує обрати методичні прийоми демонстрації картин, що відображають окремі події з життя мандрівного філософа, аналіз ілюстрацій до тексту як коментар літературного твору [3; с.38 – 39]. Пропонуємо прокоментувати репродукцію гравюри Василя Лопати з надписом «Міні моя сопілка та вівця дорожча єсть од царського вінця», [Електронний ресурс]. Режим доступу: (<https://sverediuk.com.ua/vasil-lopata-hudozhnik-grafik/>) використавши запис Данила Пісочинця: *«Про його любов до України розказують ще таку анекдоту. Цариця Катерина знала про Сковороду, дивувала з його життя й через Потемкіна закликала його до столиці. Післанець від Потемкіна стрів Сковороду у полі з сопілкою, а біля його наслася вівця того господаря, у якого він проживав тоді. Сковорода сказав післанцеві: «Перекажіть матері-цариці, що я не покину рідного краю», а потім, указавши на вівцю та сопілку, додав:*

*Міні моя сопілка та вівця
Дорожча єсть од царського вінця»* [18; с. 483].

Використовуємо методичний прийом – «екстраполовання моральних сентенцій на існування сучасної людини», що сформулювала Ганна Токмань [12; с. 33]. Нинішня молодь мандрує в зарубіжжя з метою навчання, заробітків, ознайомлення з надбаннями культури тощо. До неї звернулися з питанням: «Молодь часів Григорія Сквороди їхала в Європу навчатися і поверталася. А чому повертаєтеся Ви?» Діна Книр, наприклад, написала: «Закінчилася путівка». Аліна Мельник, наприклад, створила такий пост: «Гепер молодь не бачить підстав для оптимізму, самореалізації. Цю ситуацію, безумовно, необхідно змінювати». Таким чином, під час застосування запозиченого прийому не вдаємося до словесних настанов, але молодь задумується над смыслом діяльності.

Отже, у розвідці окреслено можливі координати перебування молодого Григорія Сквороди в Європі: Австрії, Італії, Німеччині, Польщі, Словенії, Угорщині – на основі літературно-критичних статей дослідників XIX – XXI ст. Висвітлено результати використання інноваційного прийому «Від А до Я», що допоміг сучасним користувачам соціальної мережі Facebook оприявнити їх. Зроблено спробу визначити термін подорожі українського філософа до європейських міст.

Рекомендуємо молодим дослідникам поглиблювати пошуковий матеріал про часові межі перебування Григорія Сквороди за межами України.

Список використаних джерел

1. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Гр. Сав. Скворода. – Харків : ДВУ, 1926. - С. 41 – 45.
2. Градовський А. В. Поетична спадщина Григорія Сквороди в контексті європейського бароко. // *Григорій Скворода. Інтерпретації : Культурологія. Філософія. Педагогіка. Літературознавство* : зб. наук. пр. / відп. ред. : В.Т. Поліщук, Ю.В. Тимошенко. – Черкаси : Вид-во ЧДУ: Брама, 2003. – С. 109 – 113.
3. Жила С.О. Вивчення української літератури у взаємозв'язку з образотворчим мистецтвом: посібник. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2000. - 176 с.
4. Ковалівський Андрій. Легенда про Сквороду у французькому словнику. // *Червоний шлях*, 1923. – №1. – С. 226. – 227.
5. Ковалівський Андрій. Скворода в західній літературі. // *Україна*, 1929. – №7–8. - С.124– 132.
6. Куцевол О. М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури: дис. ... доктора пед. наук: 13. 00. 02. Київ, 2007. -448 с.
7. Лаврецький С. Український філософ Григорій Савич Скворода. // *Правда*, - 1894. Т. XXIII. - Вип. LXIX. - С. 750 – 767.
8. Марценюк Степан. Український Сократ. // *Освіта*, 1992. - 2 грудня. - С. 5.
9. Нежива Л.Л. Українське літературне бароко. Культурологічний та мистецтвознавчий аспекти вивчення: посібник. - Луганськ: вид-во ДЗ «ЛПУ імені Тараса Шевченка», 2011. - 180 с.
10. Соловей Е.С. Українська філософська лірика. К.: Юніверс, 1999. - 367 с.

11. Токмань Г.Л. Місце поетичної Сковородіани у системі діалогічно-екзистенційного вивчення української літератури. // *Дивослово*, 2015. - № 1. - С. 32 –38.
12. Токмань Г. Л. Місце поетичної Сковородіани у системі діалогічно-екзистенційного вивчення української літератури . // *Дивослово*, 2015. - № 2. -С.29 34.
13. Гесс де Кальве Георг. Сковорода, украинский философ. // *Украинский Вестник*, 1817.- Ч. VI.-С. 106 – 119. URL : [2%20Ukrainski_vestnik_6_april_1817___2%20\(2\).pdf](#) (дата звернення 24.03.2019).
14. Данилевский Г.П. Григорий Саввич Сковорода. // *Украинская Старина*, 1866.-С.396. URL : <http://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=10720> (дата звернення 24.03.2019).
15. Клен Юрій. Сковорода. URL :http://chtyvo.org.ua/authors/Klen_Urii/Vybrane_zbirka/ (дата звернення 24.03.2019).
16. Малицький Федір. В далеких мандрах (Г. Сковорода В Угорщині). URL: virchi.narod.ru/poeziya/malyzkuu.htm (дата звернення 25.03.2019).
17. Махновець Л.Є. Григорій Сковорода. Біографія. –К.: Наукова думка, 1972.– 255с. URL : http://chtyvo.org.ua/authors/Makhnovets_Leonid/Hryhorii_Skovoroda/ (дата звернення 25.03.2019).
18. Пісочинець Данило. Григорій Сковорода. Його життя й діяльність. // *Зоря*. 1894. - Ч.20.С. 442 445; Ч. 22. С. 477 485. URL :http://shron2.chtyvo.org.ua/Zoria/1894_Zmist.pdf (дата звернення 25.03.2019).
19. Сковорода Г.С. Твори : У 2 т. – К.: АТ «Обереги», 1994. – (Гарвард. б –ка давнього укр. письменства). - Т. 1/ Передм. О. Мишанича. -528 с. URL : http://chtyvo.org.ua/authors/Skovoroda/Tvory_u_2_tomakh_Tom_1/ (дата звернення 26.03.2019).
20. Сковорода Г.С. Твори : У 2 т. – Київ : АТ «Обереги», 1994. – (Гарвард. б –ка давнього укр. письменства). Т. 2. 480 с. URL : http://chtyvo.org.ua/authors/Skovoroda/Tvory_u_2_tomakh_Tom_2/ (дата звернення 26.03.2019).
21. Стефанович Олекса. Ще про сонню оповиті. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Stefanovich_Oleksa/Zibrani_tvory/ (дата звернення 25.03.2019).

Стаття надійшла до редакції 29 березня 2019 року.

Солецький Олександр. Герменевтичний простір емблеми і візуально-вербальна конвенція у текстах Григорія Сковороди.....	140
Сулима Микола. Відлуння творчості Григорія Сковороди у романі Василя Земляка «Лебедина зграя».....	153
Тарнашинська Людмила. «...ї оком в усьому побачити істину»: сквородиніана Валерія Шевчука.....	159
Циганок Ольга. Про курс лекцій із віршування Києво-Могилянської академії 1743 р.	168

ФІЛОСОФІЯ

Братасюк Марія. Філософування Г. Сковороди як чинник пошуку порозуміння в сучасній Україні.....	175
Гандзель Міхал-Тадеуш. Вплив філософії Григорія Сковороди на персоналізм Чеслава Бартніка.....	182
Гусленко Райса, Гусленко Олександр. Світ природи і філософія серця у творчості Григорія Сковороди і Володимира Підпалого.....	190
Кашуба Марія, Грибков Тарас. Завжди актуальний Григорій Сковорода.....	202
Кравченко Олена. Григорій Сковорода та Теофан Прокопович: від філософії серця до філософії освіти.....	210
Рик Микола. Антропологічний вимір символізму Григорія Сковороди.....	217
Рик Сергій. Образи-поняття «двох натур» у творчості Григорія Сковороди.....	225
Рубан Алла. Суспільна роль концепції самопізнання людини у філософії Григорія Сковороди.....	233
Ушкалов Леонід. Сковорода й духоборці.....	239
Харченко Лариса. Концепт духовної цілісності особистості у філософії Григорія Сковороди.....	255
Шевчук Тетяна. Категорія <i>воля</i> в інтерпретації Григорія Сковороди.....	263
Юхименко Наталія. Концепт особистості та фактори її становлення у розумінні Г. С. Сковороди.....	269

ПЕДАГОГІКА

Більченко Інна. Єлизаветинська Біблія доби Григорія Сковороди із фондів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».....	275
Бурко Ольга. Організація дослідницької роботи молоді зі Сковородинознавства.....	280
Гнатюк В'ячеслав. Меценатство в Україні як патріотична родова традиція: Сатурські – Вервеги.....	289